

RAAMATUKOGUNDUSE ÕPETAMINE TARTU ÜLIKOOLIS 1927—1967

K. Noodla

Eellugu

Raamatukogunduse ja bibliograafia õpetamine oli arutusel esimesel ülevenemaalisel raamatukogunduse kongressil Peterburis 1911. a. juunis. Kongressi otsuses märgiti, et raamatukogundus on vaja võtta õpetajate instituutide ja õpetajate seminaride programmi.¹ Selle tulemusena avati 1913. a. A. L. Šanjavski nim. rahvaülikooli juures Moskvas raamatukogunduse kursused (3 nädalat — 72 loengutundi), mis töötasid Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini.²

Nõukogudemaal hakkasid kõrgema haridusega raamatukogutöötajaid ette valmistama poliithariduse instituudid Petrogradis 1918. a., Moskvas 1924. a. ja Harkovis 1927. a. Neist kujunesid hiljem raamatukogunduse instituudid³ (praegu kultuuriinstituudid).

Eestist võttis esimesest ülevenemaalisest raamatukogunduse kongressist osa kuus delegaati, nende hulgas ka Tartu ülikooli raamatukogu direktor prof. V. Grabar.⁴ Raamatukogudele kaadri ettevalmistamise küsimus Eestis aga veel päevakorda ei tõusnud, sest küllalt palju oli alles tegemist raamatukogude asutamise ja organiseerimisega ning peatselt algas ka Esimene maailmasõda.

Raamatukogunduse õpetamise küsimus toodi Eestis esimest korda avalikkuse ette 1923. a. Nimelt toimus Tallinnas 24.—25. veebruaril esimene üleriigiline raamatukoguhoidjate kongress. Seal pidas Tartu ülikooli raamatukogu juhataja Friedrich Puksoo (kuni 1935. aastani Puksov) 25. veebruaril ettekande «Raamatu-

¹ Резолюции съезда — Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу. Ч. 1. СПб., 1912, с. 215.

² К. И. Абрамов и В. Е. Васильченко. История библиотечного дела в СССР (до 1917 г.). М., 1959, с. 175—176.

³ В. Е. Васильченко. История библиотечного дела в СССР. М., 1958, с. 129.

⁴ Список членов съезда. — Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу. Ч. 1. СПб., 1912, с. 23.

koguhoidja kutse ja kutseharidus», milles ta väljendas mõtet, et kooliõpetajaid, kes enamasti töötavad maaraamatukogudes ja kooliraamatukogudes, tuleks juba õpetajate seminarides tutvustada raamatukogutöö tehnikaga.⁵ Teaduslike raamatukogude töötajailt nõuab Fr. Puksoo ülikooliharidust ja lisab samas: «Loodetavasti saab Tartu ülikoolis raamatukoguteadus mõne aasta järele õpeaineks...».⁶

Ja saigi mõte teoks 4 aasta pärast, tänu Fr. Puksoo energiale.

Fr. Puksoo, ettevalmistuselt klassikaline filoloog, lõpetanud Tartu ülikooli 1914. a., määrati Tartu ülikooli raamatukogu juhatajaks 1. jaanuaril 1920. a. Juba selle ameti kandidaadina oli Puksoo 1919. a. oktoobris-novembris tutvunud raamatukogude tööga Soomes.⁷ 1922. a. komandeeriti ta Saksamaale ja Austriasse⁸, 1924. a. käis Puksoo Prantsusmaa ja Belgia raamatukogudes.⁹

Kirjas ülikooli valitsusele 21. maist 1924, põhjendades Prantsusmaale ja Belgiasse sõidu vajadust, kirjeldab Fr. Puksoo raamatukoguhoidjate ettevalmistamist Lääne-Euroopa ülikoolides ja märgib, et seni polnud temal võimalik õppetööle asuda kahel põhjusel: «1) olin niivõrd seotud raamatukogu korraldamise töödega, et vilunud abide puudusel ei saanud loengutele enda pühendata. Selles mõttes on seisukord praegu paranemas. 2) ei tunne enda selleks veel küps olevat. Ja siin aitavad sarnased õppereisid, nagu suvel kavatsetav».¹⁰

Kuni ülikoolis veel raamatukogunduse õpetamist polnud organiseeritud, esines Fr. Puksoo lektorina raamatukoguhoidjate kursustel (1924. ja 1926. a. Tallinnas).¹¹ Samuti koostas ta kursuste jaoks konsepti raamatu ajaloost, bibliograafiast ja raamatukogude ajaloost. See ilmus litograafilise paljundusena 1926. a.¹²

1926. a. astus Fr. Puksoo ka juba samme raamatukogunduse õpetamise sisseviimiseks Tartu ülikoolis. TRÜ Teadusliku Raamatukogu käsikirjade osakonnas leidub Fr. Puksoo kirjutatud mustand filosoofiateaduskonna dekaanile adresseeritud kirjast. Selles öeldakse: «Mitte ainult üliõpilaste vaid ka suurema osa õppejõudude iseäralduse[ks] on täielik orienteerumise oskamatus raamatukogu kasutamises, olgu see kataloogide tarvitamises või jälle bibliograafiliste teoste käsitlemisel. See on ka ju andeksandev[andeksantav], sest et meie keskkoolidest tulevad üliõpilased ei tutvune seal... raamatukogu tehnikaga». Edasi kirjeldatakse olukorda teis-

⁵ Fr. Puksov. Raamatukoguhoidja kutse ja kutseharidus. — Raamatukogu, 1923, nr. 1, lk. 8.

⁶ Samas, lk. 13.

⁷ Fr. Puksoo toimik. — RAKA, f. 2100, nim. 2, sü. 882, l. 10—16.

⁸ Samas, l. 27.

⁹ Samas, l. 70.

¹⁰ Samas, l. 68—69.

¹¹ Samas, l. 79 ja 94.

¹² Fr. Puksov. Kirja- ja raamatuajalugu. Bibliograafia. Raamatukogude ajalugu. [Tln.], 1926.

tes maades ja kavandatakse kursuse sisu. Lõpuks tehakse kokkuvõtte: «Sarnased teadmised pole mitte ainult tarvilikud filosoofia teaduskonna kuulajatele, vaid iga haritud inimesel tuleb sarnaste asjadega tegemist teha, kes vähegi teaduslikult töötab. Inimesed ei oska harilikult kõige lihtsama küsimuse juurde asuda, sest et puuduvad teadmised. Sellega saaks ka erialade õppejõudude töö kergendatud, eriti humanitaar-teaduses.»¹³

22. novembril 1926 saatis filosoofiateaduskonna dekaan (prof. K. Ramul) kirja usuteaduskonnale — see selgub usuteaduskonna dekaani (prof. H. B. Rahamägi) vastusest 27. novembril 1926, milles teatatakse, et usuteaduskond toetab ettepanekut teha ülikooli raamatukogu juhatajale Fr. Puksoole õppeülesandeks lugeda 1 tund nädalas kursust «Raamatukogude korraldus ja kasutamine.»¹⁴

Küsimus otsustati jaatavalt filosoofiateaduskonna nõukogus 9. detsembril¹⁵ ja ettepanek uue õppeülesande kohta saadeti järgmisel päeval edasi ülikooli valitsusele kinnitamiseks.¹⁶ Kirjal leidubki märkus: «Ülikooli valitsuse koosolekul 10. XII 1926. a. läbiharutatud ja otsustatud kinnitada.»¹⁷ Järgmisel päeval (s. o. 11. detsembril) teatas ülikooli valitsus juba oma otsusest kirjadega filosoofiateaduskonnale, Fr. Puksoole ja ülikooli arveametile.¹⁸ Nii et kogu asja ametlik käik võttis aega ainult 3 päeva — 9.—11. detsembrini, või, kui arvestada ka usuteaduskonna poole pöördumist, siis 3 nädalat.

Aastad 1927—1944

1927. a. I semestri loengute kavas on kursus välja kuulutatud järgmiselt: «Raamatukogu kasutamine ja bibliograafia, ühes harjutustega (filosoofiateaduskonna ja teiste teaduskondade üliõpilastele), 1 t., k. 4—5. Aud. 6.»¹⁹ Avaloeng toimus kesknädalal, 26. jaanuaril 1927. a.²⁰

Seda sündmust märgib ära kodanliku Eesti keskne ajaleht «Päevaleht», kirjutades 29. jaanuari numbris: «Käesoleva poolaasta ülikooli õppeainete hulka on ülikoolivalitsus üles võtnud

---

¹³ Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslik Raamatukogu (TRÜ TR), Fr. Puksoo fond.

¹⁴ RAKA, f. 2100, nim. 2, sü. 882, l. 96.

¹⁵ RAKA, f. 2100, nim. 5, sü. 154, l. 127.

¹⁶ RAKA, f. 2100, nim. 2, sü. 882, l. 95. Kursust nimetatakse siin «Raamatukogude korraldus, kasutamine ja bibliograafia». Viimane on küll kirjas käsitsi juurde kirjutatud.

¹⁷ Samas.

¹⁸ Samas, l. 97.

¹⁹ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal. Trt., 1927, lk. 22.

²⁰ Kevadsemester algas tol ajal 15. jaanuaril, loengud aga 25. jaanuaril.

raamatukogu-asjanduse. ... See on esimene juhus Tartu ülikooli ajaloos, kus ülaltähendatud aine teiste ainete kõrval figureerib. Oma esiloenguga esines hr. Puksov 26. skp., mis suure kuulajate hulga oli kokku tõmmanud.²¹

Samas artiklis kõneldakse lektori avaloengu põhjal ka kursuse eesmärgist, mis on tuttav juba eespool tsiteeritud Fr. Puksoo kirja mustandist — on vaja tunda raamatukogude korraldust, katalooge. Kuid edasi selgub, et kursusel on veel teinegi eesmärk: «... siin tahetakse ka raamatukoguhoidjaid ja -korraldajaid ette valmistada. Meil on praegu täiesti puudunud ettevalmistatud raamatukoguhoidjad.»²²

Järelikult taotles Fr. Puksoo poolt rajatud raamatukogunduse kursus kaht eesmärki korraga: 1) õpetada üliõpilastele raamatukogu kasutamist ja kirjanduse leidmist, 2) valmistada ette raamatukogutöötajaid.

Kursuses käsitleti Tartu ülikooli raamatukogu ajalugu ja haruldasi teoseid, lühidalt ka kirja ja raamatu ajalugu, raamatukogu katalooge ja nende kasutamist, tutvuti tähtsamate teatmeteoste ja bibliograafiatega. Loengule järgnesid tavaliselt praktilised harjutused.

Osavõtt esimesest kursusest oli väga elav — «regulaarselt ... umbes 100 üliõpilast, üldiselt aga 200» — kirjutab Fr. Puksoo oma aruandes teaduskonna dekaanile. Õppetööd tuli seetõttu läbi viia 6 grupis, nii et õppeülesande korras määratud ühe tunni asemel kujunes lektori koormus 6-tunniseks.²³ Tasu maksti õppejõule muidugi ainult ühe tunni eest.

1927. a. sügissemestriks kuulutati sama kursus välja kahetunnisena.²⁴ Seda loeti kesknädalati ja reedeti ülikooli raamatukogus.²⁵

Järgmisel, s. o. 1928. a. kevadsemestril, luges Fr. Puksoo juba kursus edasijõudnutele — üks tund nädalas, nimetusega «bibliograafia».²⁶

1928. a. sügisest alates kuni 1940. aasta sügiseni esines alati sügissemestri, s. o. õppeaasta esimese semestri loengute kavas kursus «Raamatukogu kasutamine ja bibliograafia»²⁷, üks tund nädalas. Saksa fašistliku okupatsiooni algul, 1941. a. sügissemestril, õppetööd ei toimunud. 1942. ja 1943. a. sügissemestritel oli kursuse nimetuseks «Bibliograafia ja raamatukogundus», 4 tundi nädalas.²⁸

²¹ Raamatukogu-asjandus ülikoolis käsitamisel. — Päevaleht, 1927, 29. jaan., nr. 28, lk. 8.

²² Samas.

²³ RAKA, f. 2100, nim. 5, sü. 165, l. 310.

²⁴ Taotletud oli küll 3 tundi. — RAKA, f. 2100, nim. 5, sü. 154, l. 174—175.

²⁵ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta II poolaastal. Trt., 1927, lk. 13—14.

²⁶ Sama 1928. aasta I poolaastal. Trt., 1928, lk. 17.

²⁷ Sulgudes enamasti märgiti et see on mõeldud filosoofia- ja teiste teaduskondade «algajatele [s. t. I kursusel] üliõpilastele».

²⁸ RAKA, f. 2100, nim. 2, sü. 882, l. 398 ja 410.

Nagu õppeülesannetes märgitud, toimus bibliograafia õppetöö vakantse ajalooprofessori arvel.²⁹

Kui eelnimetatud kursus oli mõeldud eeskätt üldharidusliku ainaena abiks üliõpilastele iseseisvas töös, siis raamatukoguhoidjate ettevalmistamiseks loeti 1928/29. õppeaastal kahe semestri ulatuses veel kirja ja raamatu ajalugu üks tund nädalas. Edaspidi, kuni 1943. a. kevadsemestrini, seda kursust enam iseseisvalt ei ole.³⁰

Uue õppetöövormina tuleb 1929. a. kevadsemestrist juurde proseminar ühe nädalatunniga.³¹ 1943. ja 1944. a. kevadsemestril peeti proseminari kaks tundi nädalas.³²

Nii stabiliseerus õppetöö, mis juba algusest peale oli enam-vähem samasuunaline, 1929. a. sügissemestrist alates täielikult. Õppeaasta I semestrile jäi üldkursus, kevadsemestrile aga proseminar raamatukogunduse eriala õppijaile.

Üldkursuses käsitleti igal aastal samu küsimusi, millega alustati 1927. a. — need olid ülikooli raamatukogu ajalugu, korraldus ja kataloogid, teatmeteosed ja bibliograafiad.³³

Proseminarist osavõtjad koostasid referaadid, mis istungeil läbi arutati. Iga osavõtja oli ka üks kord teise tööle oponendiks.³⁴

Raamatukogunduse kursuse sisseviimine ülikooli tõstis muidugi peatselt üles ka küsimuse tema kohast teiste õppeainete kõrval. Kursus oli fakultatiivne, kuid tehtud tööd pidi üliõpilastele ikkagi kuidagi arvestatama, eriti siis, kui kursus taotles raamatukogutöötajate ettevalmistamist.

Esimesel paaril aastal mingisugust üliõpilaste teadmiste kontrollimist ei toimunud, aga 1928. a. 25. aprillil oli teaduskonna nõukogu päevakorras «Üliõpilaste palve võimaldada neile õiendada eksami bibliograafias approbaturi ulatuses».³⁵ Palve läbivaatami-

²⁹ Eesti ajaloo professor Hans Kruus oli evakueerunud Nõukogude Liidu tagalasse.

³⁰ RAKA, f. 2100, nim. 2, sü. 882, l. 404.

³¹ Vt. loengute kavad. — Proseminar oli esialgu välja kuulutatud «Raamatuasjanduses», 1930. a. — «Raamatu- ja raamatukoguasjanduses», 1932. a. alates «Eesti raamatuasjanduses ja bibliograafias».

³² RAKA, f. 2100, nim. 2, sü. 882, l. 404 ja 444.

³³ Lähemalt vt. Fr. Puksoo aruandest 1932. a. II sem. õppeülesande kohta. — RAKA, f. 2100, nim. 2, sü. 882, l. 180.

³⁴ Osa proseminaritöid asub praegu TRÜ Teadusliku Raamatukogu käsikirjade osakonnas. Säilinud tööde maht ja kvaliteet on üsnagi erinevad. Maht ulatub 12–80 leheküljeni (vihikulehe formaadis), keskmiselt olid nad 20-leheküljelised. Teemaatikalt (teada on üldse 91 teemat) olid umb. 40% pühendatud eesti raamatu ajaloole, 16% bibliograafia ajaloole ja 15% raamatukogude ajaloole. Neist on rida töid koostatud arhiivimaterjali põhjal. 6 teemat käsitlevad raamatukogunduse meetoodilisi küsimusi. Ülejäänud on mitmesugused bibliograafilised nimestikud, neist 8 eesti raamatuasjanduse bibliograafia aastate kaupa.

³⁵ Filosoofiateaduskonna kogu koosoleku protokollid. — RAKA, f. 2100, nim. 5, sü. 155, l. 70.

seks ja ettepanekute tegemiseks valiti komisjon koosseisus prof. W. Anderson, prof. K. Ramul ja dots. P. Treiberg.³⁶ 16. mail oli küsimus uuesti päevakorras. Sel puhul otsustati: «Lubada valida 5. ainenä, peale nelja sundusliku ... tingimuse, et õpetus nimetatud aines korraldatakse õppeülesannete kaudu vastavale asjatundjale.»³⁷ 30. mail koosolekul otsustati uued eksamimäärused kehtestada järgmisest semestrist alates.³⁸

Järgmisel semestril siiski veel eksamini ei jõutud, sest ülikooli nõukogus kinnitati bibliograafia õppeainena alles novembrikuul³⁹ ja pärast seda, 17. detsembril, kinnitas teaduskond eksaminõuded bibliograafias.⁴⁰

Missugused need nõuded olid, selle kohta leidub andmeid filosoofiateaduskonna trükitud eksamikavades, mis ilmusid 1932., 1935. ja 1939. a.⁴¹ Siit selgub, et kursus koosnes kolmest osast: 1) kirja ja raamatu ajalugu, 2) raamatukogude ajalugu ja 3) bibliograafia. Enamik teadmisi tuli üliõpilastel omandada erialasest kirjandusest, nagu tol ajal oli tavaks ka teistes ainetes. Kirjandusest oli ette nähtud esimese osa kohta 1932. a. eksaminõuetes saksakeelsed Svend Dahli, W. Schubarti, H. Jenseni ja R. Stübe raamatud.⁴² 1935. ja 1939. a. kavades leiduvad juba ka eestikeelsed õpikud — Fr. Puksoo enda koostatud «Eesti raamatu arengulugu» (1933) ja «Raamat ja tema sõbrad» (1934). Võõrkeelsetest jäid nõutavaks Dahl ja Stübe. Raamatukogude ajaloo kohta jäi kogu aeg kavasse A. Hesseli «Geschichte der Bibliotheken» (1925), 1935. aastast lisandusid sellele Fr. Puksoo «Raamat ja tema sõbrad» vastavad osad. Bibliograafias tuli läbi töötada G. Schneideri «Handbuch der Bibliographie» (ilm. mitmes trükis), 1935. aastast ka juba Fr. Puksoo «Eesti raamatu arenguloost» vastav peatükk ja 1939. a. kava järgi R. Antiku raamatust «Kataloogid ja kataloogimine» (1938) vastav peatükk.

Niisiis tuli alustada üsnagi ilma eestikeelse õppekirjanduseta ja seda kord-korralt kasutusele võtta vastavalt ilmumisele. Tõsi küll, juba 1932. a. ilmunud eksaminõuete lõpul on kokkuvõtliku ülevaatenä soovitatud ka Fr. Puksoo eespool nimetatud konspekti,

³⁶ RAKA, f. 2100, nim. 5, sü. 155, l. 71.

³⁷ Samas, l. 77—78.

³⁸ Samas, l. 88.

³⁹ Samas, l. 111.

⁴⁰ Samas, l. 120—121.

⁴¹ E. V. Tartu Ülikooli Filosoofiateaduskonna õppe- ja eksamikord ning eksaminõuded. Trt., 1932, lk. 56.

Sama. Trt., 1935, lk. 61.

Sama. Trt., 1939, lk. 58.

⁴² S. Dahl. Geschichte des Buches. Leipzig, 1928; W. Schubart. Das Buch bei den Griechen und Römern. Berlin—Leipzig, 1921; H. Jensen. Geschichte der Schrift. Hannover, 1925; R. Stübe. Der Ursprung des Alphabetes und seine Entwicklung. Berlin, [1921].

mis 36-l leheküljel (masinakiri oktaavkaustas) suutis tutvustada ainult põhimõisteid.

Kogu kursuse kohta oli veel toodud F. Milkau toimetatud «Handbuch der Bibliothekswissenschaft»⁴³, mille kolm köidet sisaldavad kokku üle 2000 lehekülje teksti. See mahukas teos oli mõeldud üliõpilastele rohkem tutvumiseks, aine ulatuse ja tähtsuse rõhutamiseks.

Eksamikirjanduse loetelu lõpul märgiti, et soovitatav on loengute kuulamine ja vajalik osavõtmine proseminarist ühe semestri jooksul. Proseminari pääsemiseks aga nõuti osavõtmist harjutustest raamatukogu kasutamise alal. Seega oli ikkagi kogu õppetööst osavõtmine alamastme eksamile vajalikuks eeltingimuseks, sest muid loenguid enam ei toimunudki.

Nagu eespool öeldud, kinnitati raamatukogundus (ta üldnimetuks jäi kuni 1954. aastani «bibliograafia») viienda ainenäe nelja kohustusliku aine kõrval. Iga üliõpilane pidi ülikooli lõpetamiseks sooritama eksamid ja praktilised tööd neljas põhiaines nii, et kokku tuli vähemalt 7 punkti (seejuures iga alamaste [nimetati ka «approbatur»] andis ühe punkti, keskaste 2 ja ülemaste 3 punkti). Bibliograafia jäeti sellest arvestusest välja. (Niisamuti ka arhiivindus, mida hakati õpetama alles 1934. a. teisest semestrist alates.)

Raamatukogutöötajad olid muidugi huvitatud, et nende eriala poleks ülikoolis ainult ripats või luksusaine. Sellepärast võeti üleriigilisel raamatukoguhoidjate päeval 14. veebruaril 1932. a. resolutsiooni soovitus, et raamatukogundus saaks ülikoolis tunnistatud neljandaks, s. o. täieõiguslikuks aineks.⁴⁴

Tulemusi sellel soovitusel ilmselt ei olnud, sest 1937. a. raamatukoguhoidjate päeva resolutsioonist võib jälle lugeda: «Üleriiklik raamatukoguhoidjate päev peab tarvilikuks, et Tartu Ülikooli filosoofia teaduskonna määraline õppeaine, bibliograafia ja raamatukogundus, võetaks punktiandva õppeainena valitavate eksamiainete hulka.»⁴⁵

Seekord jõudis küsimus mingil viisil (võimalik, et haridusministeeriumi kaudu) siiski ülikoolis filosoofiateaduskonna ette. Nimelt on «bibliograafia võtmine valitavate ainete hulka» päevakorras 1938. a. 5. septembril. Seal valitakse «küsimuse selgitamiseks ja ettepaneku tegemiseks» komisjon koosseisus prof. W. Anderson, J. Mägiste ja A. Koort (kokkukutsuja).⁴⁶

⁴³ Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Bd. 1—3. Hrsg. v. Fritz Milkau. Leipzig, 1931—1940.

⁴⁴ Üleriigilisel raamatukoguhoidjate päeval 14. veebr. 1932. a. vastuvõetud resolutsioonid. — Raamatukogu, 1933, nr. 1/2, lk. 89.

⁴⁵ E. Raamatukoguhoidjate Ühingu üldkoosotek ja üleriiklik raamatukoguhoidjate päev peeti Tallinnas 28. veebr. 1937. a. — Raamatukogu, 1937, nr. 1, lk. 45.

⁴⁶ Filosoofiateaduskonna koosolekute protokollid. — RAKA, f. 2100, nim. 5, sü. 160, l. 77—78.

26. septembril on küsimus uuesti päevakorras, aga lükatakse edasi.⁴⁷ Lõpuks 12. oktoobri protokollis seisab: «Komisjoni ettepanek: «Bibliograafiat oleks võimalik võtta neljandaks aineks ainult 8-da aineüksusena» ei saa hääletusel tarvilikku enamust».⁴⁸ Ettepanekut ega otsust motiveeritud ei ole.

Jäigi raamatukogundus ülikoolis ainult lisaspetsiaalsuseks kogu kodanliku perioodi kestel ja ka esimesel nõukogude võimu aastal ning saksa fašistliku okupatsiooni ajal. Vajalike eksamite ja proseminari õiendamine ei andnud ka veel raamatukoguhoidja kutset. Viimase saamiseks⁴⁹ tuli enne läbi teha aastane praktika raamatukogus. Majandusliku kitsikuse tõttu said seda sooritada küll üsna vähesed üliõpilased, sest praktikaeg oli harilikult tasuta. Ainult nõukogude võimu ajal, 1941. a., maksti ülikooli raamatukogus töötavaile praktikantidele tasu.⁵⁰

Õppetööst osavõtnud üliõpilaste arv ei olnud eriti suur. Kui esimesel semestril (1927. a.) oli loengul kuulajaid 100—200 — ilmselt aine uudsuse tõttu — siis edaspidi see arv vähenes tublisti.

Tabelist 1 nähtub, et loengukuulajate arv langes algul 35—40 peale, 1929. a. alates aga üle 20 enam ei tõuse, vaid püsib 15—20, välja arvatud 1942/43. õppeaasta. Täpset arvestust ilmselt ei peetudki. Proseminarist osavõtjaid on 6—13. Töid esitati aga hoopis vähem.

Eksameid sooritati kahes osas — eeleksam (üldkursuse ulatuses) ja alamastme eksam. Mõnel juhul on eraldi sooritatud veel kirja ajalugu või siis raamatukogude ajalugu. Eeleksami sooritajate arv on kogu aeg märksa väiksem alamastme lõpueksami sooritanute arvust, välja arvatud 1929. a. I semestril, kui eksamid esmakordselt kehtestati. Alamastme eksami õiendasid harilikult 2—4 üliõpilast semestris, 3—5 aastast. Uuesti suurenes huvi raamatukogunduse ja bibliograafia õppimise vastu esimesel nõukogude võimu aastal, mil eksami sooritas 10 inimest. Ilmselt oli põhjuseks raamatukogude suurem kaadrivajadus. Ka fašistliku okupatsiooni ajal jätkus huvi, nüüd põhjustatuna üldisest perspektiivitust olukorrast ja vähestest väljavaadetest tööd leida oma erialal.

Kaugeltki mitte kõik loenguid kuulanud üliõpilased ei läinud eksamile. Ja ka proseminarist osavõtnutest ilmusid eksamile napilt pooled. Raamatukogundust õppisid lõpuni enamasti need, kes juba

---

⁴⁷ Filosoofiateaduskonna koosolekute protokollid. — RAKA, f. 2100, nim. 5, sü. 160, l. 68—69.

⁴⁸ Samas, l. 54.

⁴⁹ Haridus- ja sotsiaalministeeriumi poolt 1935. a. kehtestatud rahvaraamatukoguhoidja kutse andis ministeerium, mitte ülikool. Isikud, kes olid ülikoolis bibliograafiat õppinud alamastme ulatuses, said I järgu kutse ilma kutseeksami sooritamiseta. — Raamatukogujuhataja kutse omandamise ja raamatukogude juhatajate teenistuse määrus. — Riigi Teataja. 1934, nr. 102, lk. 1720.

⁵⁰ TRÜ TR, f. 4, nim. 2, sü. 8, l. 175—178.

Õppetööst osavõtnud üliõpilaste arv⁵¹

Õppeaasta	Üliõpilaste arv		Eksami sooritanud üliõpilaste arv	
	ioengutel	proseminaris	eeleksam	alamaste
1926/27	100—200	—	—	—
1927/28	—	—	—	—
1928/29	35—40			
	10—12*		14	3
1929/30	~20		5	8
1930/31	15—20	10(8)**	5	3
1931/32	15—20		1	5
1932/33	~20	12(8)	1	5
1933/34	15	7	3	7
1934/35	~15	8(6)		2
1935/36	~20	9(6)	2	5
1936/37		7		3
1937/38	15	6		5
1938/39	~15	8(5)	1	3
1939/40	~15	12(10, eksami- prot. 7)		
		(13)		4
1940/41				10
1941/42				5
1942/43	~30			14
1943/44 ⁵²				

* Kirja ja raamatu ajaloo kursus.

** Sulgudes proseminaritöö esitanud üliõpilaste arv.

mõnes raamatukogus ametis olid kas või abitööjõuna. Sel põhjusel oli eksamitegijate seas ka eksterne, kes olid varem ülikooli lõpetanud.⁵³

Mis puutub raamatukogundust õppinud üliõpilaste isikulisse koosseisu, siis selle kohta saab andmeid peaaegu ainult eksami- ja seminariprotokollidest. Rõhuv enamik üliõpilasi on filosoofiateaduskonnast, neli üliõpilast majandusteaduskonnast, üks — õigus- teaduskonnast, üks — matemaatika-loodusteaduskonnast ja kaks üliõpilast usuteaduskonnast.

Praegu tuntud raamatukogutöötajatest on omal ajal Fr. Puksoo juures proseminari teinud ja eksamid sooritanud üsna paljud. Olgu nimetatud Helene Mugasto-Johani, Linda Ploompuu, Hilda Tallmeister, Helene Kulpa, Leida Laidvee, Aino Martin, Endel Annus;

⁵¹ Fr. Puksoo poolt dekanaadile esitatud õppetöö aruannete ja eksamiprotokollide põhjal. — RAKA, f. 2100, nim. 2 ja 5; f. R—355, nim. 1; f. R—114, nim. XI, sü. 97.

⁵² 1944. a. kevadsemestril, mil Punaarmee pealetung ägenes, toimus õppetöö ainult osaliselt; nagu protokollidest nähtub, on seminare siiski veel peetud. — RAKA, f. R—114, nim. XI, sü. 97.

⁵³ Olgu märgitud, et Fr. Puksoo ettepanek kohustada ülikooli instituutide ja kliinikute raamatukoguhoidjaid bibliograafiakursusest osa võtma, ei leidnud ülikooli juhtkonnalt toetust. — Fr. Puksoo kiri K. Noodlale 21. I 1969.

Tartu ülikooli raamatukogu töötajaid: Marta Liblik, Linda Lao, Erna Ernits, Konrad Kullango, Ida Noppel, Kaja Noodla, Elfriede Laas.

Lõpuks ei saa mainimata jätta, et Fr. Puksoo juhendatud proseminaritöödest on välja kasvanud mõned trükis avaldatud uurimused, millel siiani on märkimisväärne koht eesti napolis raamatukogunduslikus kirjanduses. Nii ilmusid: M. Libliku «Tartu ülikooli raamatukogu kataloogid» (ajakirjas «Raamatukogu» 1931, nr. 1 ja 1932, nr. 2.), H. Mugasto «Kümnendliigitus» (1933) ja V. Siku «Eesti raamatu välimusest XVII ja XVIII sajandil» (1941). Raamatuasjanduse bibliograafia avaldati Fr. Puksoo täiendustega ajakirjas «Raamatukogu».

Eelöeldust nähtub, et erinevad ajalooperioodid — kodanlik võim, esimene nõukogude võimu aasta ja lõpuks saksa fašistlik okupatsioon — ei toonud olulisi muudatusi bibliograafia õpetamise organisatsioonilisse külge. Kursused jäid samaks, tundide arv muutus ainult okupatsiooniaastatel, eksaminõuded jäid ulatuselt samaks. Kahtlemata oli erinevusi aine käsitlemisel loengutel ja seminarides. Nii koostati 1941. a. kevadsemestril proseminaritööd teemadel «Vene raamatu arengulugu» ja «Raamatukogud tsaariaegsel Venemaal ja Nõukogude Liidus».⁵⁴ Ette olid nähtud ka veel teemad «Üleliiduline Raamatupalat» ja «Raamatukogude ülesanded sotsialistlikus ühiskonnas».⁵⁵

Kodanliku Eesti ülikool ega haridusministeerium polnud eriti huvitatud raamatukogutöötajate kutselisest ettevalmistusest, sest palgaliste kohtade arv oli raamatukogudes äärmiselt väike. Tähtsamaks ja vajalikumaks peeti ülikoolis üldkursust üliõpilastele, kuigi välismaa ülikoolides tol ajal need kursused veel süstemaatilised ei olnud.

Aastad 1944—1967

Raamatukogunduse ja bibliograafia õpetamine muutus oluliselt alles nõukogude võimu taaskehtestamisega 1944. a. Juba sama aasta oktoobris moodustati bibliograafia kateeder koosseisus kateedri juhataja (dotsent) ja assistent. Kohe 1944/45. õppeaastal kehtestati uus õppeplan, mis oli endisest märksa ulatuslikum. Kõigepealt tehti eksamiga lõppev bibliograafia üldkursus kohustuslikuks kõigile ajaloo-keeleteaduskonna I kursuse üliõpilastele (teisel semestril 1 tund nädalas).⁵⁶

⁵⁴ Bibliograafia proseminari protokoll. — RAKA, f. R—355, nim. 1, sü. 100, l. 70.

⁵⁵ Õppetöö plan 1941. a. kevadsemestriks. — RAKA, f. R—355, nim. 1, sü. 81, l. 44.

⁵⁶ Seletuskirjas õppeplani juurde öeldakse, et ellukutsutud bibliograafia kateedri üheks ülesandeks ongi «anda kogu ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilastele vajalisel määral bibliograafilisi teadmisi, et sel teel neid juhtida kirjanduse juurde ning hõlbustada orienteerumist ainekute valikul, eriti seminari-tööde koostamisel». — TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 1, l. 4.

Bibliograafia kui eriaine mahtu suurendati tunduvalt. Õppeplaani võeti nüüd kokku 200 tundi loenguid ja seminare. Endisele seminarile (nüüd 3 tundi nädalas) lisaks tulid veel raamatu ajaloo (2 tundi), raamatukogude ajaloo (1 tund) ja kataloogimise (1 tund) loengud, eriseminar (2 tundi) ning praktika raamatukogus (2 tundi nädalas). Nähti ette ka riigieksam — üldine bibliograafia.⁵⁷ Seega loodi võimalus bibliograafi kutse saamiseks.

Bibliograafiks spetsialiseerumine algas III kursusel (õppetöö kestus oli siis 4 aastat), kusjuures iga ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilane võis valida bibliograafia eriala ja soovi korral vabaneda sel puhul oma põhiaine õpetamise metoodikast ja pedagoogilisest praktikast ning mõnest erikursusest. See oli Tartu ülikoolis esmakordne, et bibliograafiat koheldi kui spetsiaalsust, mille ained võisid mingil määral asendada teisi. Tõsi küll, studiumi baasiks pidi ikkagi olema mõni ajaloo-keeleteaduskonna põhiaine. Bibliograafiat võis õppida ka kaugõppe teel.

Töö uue õppeplaani alusel ei kestnud aga kaua, sest juba 1946. a. kevadsemestril asuti vastavalt Üleliidulise Kõrgemate Koolide Komitee korraldusele õppeplaane muutma. Bibliograafia alal sai üheks esimeseks sammuks — kahjuks mitte edasi, vaid tagasi — bibliograafia üldkursuse paigutamine fakultatiivsete ainete hulka.⁵⁸ Põhjuseks oli üliõpilaste loengukoormuse vähendamise vajadus.

Bibliograafiale eriaina kujunes õppeplaanide muutmine siiski kasuks, sest kõik teaduskonnas õpetatavad lisaspetsiaalsused (kunstiajalugu, arheoloogia, etnograafia ja bibliograafia) kaaluti hoolikalt läbi ja võimaldati neile senisest rohkem tunde. Uue õppeplaani järgi, mis kehtestati 1947. a. sügisel, koosnes bibliograafia spetsiaalsus 6 eridistsipliinist 482 tunni ulatuses, lisaks 4 nädalat raamatukogupraktikat. Uhtlasi seati sisse võrdselt teaduskonna teiste lõpetajatega ka riigieksamid ja diplomitöö kaitsmine. Eriala valimine toimus nüüdki III kursusel.⁵⁹

Sellegi õppeplaani iga polnud kuigi pikk. Järjekordne plaanide läbivaatamine 1950. a. algul kujunes bibliograafiale veelgi lootusrikkamaks, vähemalt eriaine õppejõudude kavatsustes. Plaani võeti enam kui 1000 tundi õppetööd ja 16 nädalat praktikat.⁶⁰ Niisuguse ulatusega aine õpetamist pidi alustatama juba esimesest õppeaastast ja muidugi kindla üliõpilaste kontingendiga.⁶¹ Selle suurejoonelise plaani rakendamisele ei saadud siiski asuda, sest bibliograafia õpetamine katkestati üsna äkki veel samal 1950. aastal. Et

⁵⁷ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 1, l. 31.

⁵⁸ Kateedrijuhatajate koosoleku otsus 20. III 1946. — TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 7, l. 33.

⁵⁹ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 73, l. 63.

⁶⁰ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 70, l. 16—17.

⁶¹ H. Johani avaldus dekaanile 10. III 1950. — TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 76, l. 5.

viimase sammu otseseks põhjuseks oli õppejõudude kriis, olgu stagnevalt peatunud sellel küsimusel.

Kui 1944. a. sügisel loodi bibliograafia kateeder, oli loomulik, et selle juhatajaks (dotsendi kohusetäitjana) sai Fr. Puksoo kui staažikas ja ühtlasi ainuke selle ala õppejõud. Assistenti koht jäi sobiva kandidaadi puudumisel vakantseks.

Fr. Puksool ei olnud mitte ainult pikaajalised kogemused õppetöös, vaid ka teadusliku töö staaž. Kiiresti koostas ta vajalikud õppeprogrammid, kasutades seejuures nõukogude kirjandust, niivõrd kui see oli kättesaadav. Pühendades end nüüd täielikult kateedri tööle, oli Fr. Puksool rohkem võimalusi ka teaduslikuks tööks. 1944. a. lõpul esitas ta ulatusliku teadusliku töö plaani eesti raamatu, teaduslike raamatukogude ja eesti bibliograafia alalt.⁶² Uurimustest, mis pidid valmima lähematel aastatel, sest materjal oli juba kogutud, oleks saanud ka õppetööks olulist abi. Fr. Puksoo aga eemaldati 1945. a. sügisel.

Nüüd kutsuti bibliograafia kateedri juhatajaks (alates 1. oktoobrist 1945) kohakaasluse alusel Helene Johani, Eesti NSV Riikliku Avaliku Raamatukogu direktor.⁶³ H. Johani oli raamatukogunduse alal tuntud nimi juba kodanlikul perioodil. Tartu Linna Keskraamatukogus töötades oli ta lektoriks paljudel raamatukogutöötajate kursustel ja oli avaldanud hulga artikleid, peamiselt lugejate teenindamise kohta. H. Johanile kinnitati ka dotsendi kutse.⁶⁴

H. Johanist sai õppejõud, kes oskas üliõpilastes äratada huvi õpetatava aine vastu. Samuti on temal suuri teeneid üliõpilaste ideoloogilisel kasvatamisel, mis tol ajal oli äärmiselt oluline ja küllaltki raske ülesanne. Eriaine omandamiseks aitas tublisti kaasa praktika, mis sooritati nüüd Riiklikus Avalikus Raamatukogus, kus esimesena oli asutud järjekindlalt rakendada nõukogulikke töömeetodeid.

Seoses õppeplaanide muutmise ja kursuste laiendamisega, mille eest H. Johani energiliselt võitles, koostas ta ka uued õppeprogrammid, kus oli suurt rõhku pandud nõukogude bibliograafia ja raamatukogunduse meetodite ja saavutuste esiletoomisele.

Õppetöö toetus suuremalt osalt loengutele, sest vajalikku erialast nõukogude kirjandust oli äärmiselt vähe ja sedagi ei suutnud üliõpilased kasutada puuduliku vene keele oskuse tõttu. Et sellest raskusest üle saada, organiseeris H. Johani Riiklikus Avalikus Raamatukogus vajalike venekeelsete teoste ja olulisemate artiklite kiiret tõlkimist. Need masinakirjalised tõlked olid üliõpilastelegi suureks abiks. Kaugõppijate jaoks koostas H. Johani 1946. a. bibliograafia üldkursuse konspekti⁶⁵, mida paljudas ja levitas kaugõppeosakond.

⁶² TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 4, l. 13.

⁶³ TRÜ arhiiv, nim. 3/51, sü. 837, l. 35.

⁶⁴ TRÜ arhiiv, nim. 3/51, sü. 837, l. 44.

⁶⁵ H. Johani. Bibliograafia. Trt., 1946. Rotaatorpaljundus.

H. Johani hoolitses ka bibliograafia kateedri komplekteerimise eest. Kateedri assistendiks kinnitati käesoleva ülevaate autor, kes varem oli töötanud Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogus ja viimati ajaloo-keeleteaduskonna seminariraamatukogus. Kuna allakirjutanul puudus sügavam erialane ettevalmistus, oli ta ühtlasi H. Johani õpilane, kellele alles aegamööda sai usaldada vastutusrikkamaid ülesandeid õppetöös. Bibliograafia kateeder sai 1947. a. ka laborandi koha. Laborandiks oli algul Elsa Kudu, hiljem Heljo Lammas. 1947. a. kevadsemestril loodi bibliograafia kabinet. Nüüd sai hakata muretsema vajalikke õppevahendeid.⁶⁶

Näis, nagu hakkaks bibliograafia õpetamine nüüd normaalseisse rööpaise minema. Aga kohe tulid uued raskused. 1. septembril 1949. a. likvideeriti bibliograafia kateeder kui liiga väike iseseisvaks eksisteerimiseks. Väheste üliõpilaste arvu tõttu oli ka kateedri koormus napivõitu. Bibliograafia nimetati iseseisvaks distsipliiniks. Ametisse jäid dots. H. Johani endiselt poole kohaga ja assistent K. Noodla samuti poole kohaga.⁶⁷

Taotleti küll bibliograafia õpetamise uut laiendamist, aga H. Johani tervis ei pidanud vastu kahekordsele töökoormusele kahes linnas. 1950. a. kevadel palus ta end õppetööst vabastada. See tähendas ühtlasi lõppu bibliograafia õpetamisele, sest polnud kedagi, kes oleks tulnud arvesse bibliograafia õppejõuna. 30. juunist 1950. a. on ajaloo-keeleteaduskonna dekaani V. Reimani esitis õppeprorektorile, et «... on soovitatav likvideerida bibliograafide ettevalmistamine senisel kujul.»⁶⁸ Likvideeritigi alates 1. septembrist 1950.

Kui peatuda õppetööst osavõtjate juures, siis sõjajärgsetel aastatel rida inimesi, kes olid juba varem ülikooli lõpetanud ja töötasid raamatukogudes, astusid kaugõppijatena või eksternidena uuesti ülikooli ja sooritasid bibliograafia eksamid. Üsna mitmed neist olid ka juba kodanlikul perioodil raamatukogundust õppinud, aga tegid seda nüüd uuesti laiendatud programmi alusel.⁶⁹ Aastatel 1945—1950 said bibliograafi kutsetunnistuse 23 kaugõppe lõpetajat.

Statsionaarseid üliõpilasi oli vähem, sest teaduskonna üliõpilaste arv polnud üldse kuigi suur. Nii näiteks oli 1945. a. novembris ajaloo-keeleteaduskonna III kursusel 23 ja IV kursusel 20 üliõpilast.⁷⁰ 1945. a. sügissemestril õppis bibliograafiat 9 üliõpilast⁷¹, 1946.—1948. a. lõpetas ülikooli 4 filoloogi-bibliograafi.

---

⁶⁶ Kabinet asus 1947. a. novembrist kuni 1949. a. kevadeni Veski (praegu Burdenko) tn. 20, hiljem lühikest aega Pearaamatukogus. Likvideeriti koos bibliograafia kateedriga.

⁶⁷ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 65, l. 4.

⁶⁸ TRÜ arhiiv, nim. 3/51, sü. 837, l. 55—56.

⁶⁹ Juurde tulid esijoonel nõukogude raamatukogundust ja bibliograafiat käsitlevad küsimused ning vene raamatu ajalugu.

⁷⁰ TRÜ arhiiv, nim. 2, sü. 15, l. 7.

⁷¹ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 15, l. 83.

1946. a. sügissemestril esitas seminaritöö 13 üliõpilast, neist osa pöördus oma põhiaine juurde tagasi, aga 6 üliõpilast spetsialiseerusid bibliograafiale laiendatud programmi alusel ja kaitsesid esimestena sel alal diplomitööd 1949. a. kevadel. Järgmisel aastal lõpetas ülikooli veel 8 bibliograafi. Kõik 14 lõpetajat suunati tööle Tallinna ja Tartu teaduslikesse raamatukogudesse.

1950. a. kevadsemestri lõpuks oli III kursusel 12, kaugõppes 5 ja eksternina 6 bibliograafia õppijat.⁷² Nad pidid oma ainevalikut muutama.

Raamatukogunduse õpetamisele Tartu ülikoolis oli tekkinud vaheaeg. Tegelik elu aga näitas varsti, et bibliograafia aine likvideerimine polnud õige samm. Vajadus kõrgema haridusega spetsialistide järele muutus raamatukogudes järjest tungivamaks, sest raamatukogude fondid paisusid, tegevus laienes ja koosseisud suurenesid, kuid kaadrit polnud kuskilt võtta.⁷³ Ja kui nüüd pärast NLKP XIX kongressi asuti TRÜ-s 1953. a. algul uuesti õppeplaan läbi vaatama, laiendati kõigepealt ajaloo-keeleteaduskonnas õpetatavate ainete nomenklatuuri. Seekord võeti endiste ajaloo ainete juurde kuuluvate lisaspetsiaalsuste (arheoloogia, etnograafia, arhiivindus ja kunstiajalugu) kõrval sisse filoloogidele bibliograafia ja esmakordselt ka žurnalistika.⁷⁴

Raamatukogundusest kujunes aga mitte lisaspetsiaalsus, vaid bibliograafide poolt ammu unistatud raamatukogunduse osakond — statsionaarne ja ka kaugõppe. Eriainete maht ulatus õppeplaanis üle 1000 tunni ja praktikale nähti ette 14 nädalat.⁷⁵ Lõpetajal, kes sai kvalifikatsiooni «kõrgema haridusega raamatukogutöötaja», tuli sooritada riigieksamid marksismi-leninismi alustes ja raamatukogunduses-bibliograafias ning kaitsta diplomitöö.

1954. a. sügisel võetigi juba uude osakonda vastu 25 statsionaarset ja 25 kaugõppeüliõpilast. Järgmiseks aastaks oli ette nähtud sama kontingent, kuid kaugõppeosakonda võeti suure tungi tõttu 29 inimest.⁷⁶ 1956. ega ka 1957. a. statsionaarseid üliõpilasi enam vastu ei võetud, kaugõppeosakond aga aina ületas vastuvõtuplaani (vt. tabel 2).

1958. a. arutati teaduskonna õpetatud nõukogus edaspidist üliõpilaste vastuvõttu raamatukogunduse osakonda ja leiti, et kui sel ajal õppivad 125 bibliograafi ülikooli lõpetavad, «... siis on meie raamatukogud pikemaks ajaks kõrgema haridusega töötajatega küllastatud. Sellepärast on bibliograafia eriharuru avamine

⁷² TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 73, l. 63.

⁷³ Riiklikes rahvaraamatukogudes näiteks oli 1953. aastal ainult 3 kõrgema eriharidusega töötajat. — A. Siim. Eesti NSV riiklikud rahvaraamatukogud aastatel 1945—1962. — Nõukogude Eesti raamatukogundus. 2. Tln., 1964, lk. 42.

⁷⁴ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 110, l. 66.

⁷⁵ Õppeplaan koostati NSV Liidu Kõrgema Hariduse Ministeeriumist saadetud tüüpplaanil alusel.

⁷⁶ Ilmselt aitas siin kaasa Eesti NSV kultuuriministri käskkiri nr. 261, 20. aprillist 1954. a. «Raamatukogutöötajate kaadri koosseisu parandamisest.»

ainult potentsiaalne võimalus, mida lähematel aastatel ei oleks vaja rakendada» — ja otsustati 1958. a. mitte vastu võtta ei stationaarseid ega ka kaugõppe üliõpilasi.⁷⁷

1959. a. sügisel võeti küll jälle vastu kaugõppe üliõpilasi, aga uute õppeplaanide arutamisel pooldas teaduskonna õpetatud nõukogu juba raamatukogunduse ja bibliograafia osakonna asemel vastava eriharu loomist eesti filoloogia õppeplaani baasil.⁷⁸ Järgneski uus ümberarvestus ja 1960. a. aprillis esitati Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuvale Kõrgema ja Kesk-erihariduse Komiteele kinnitamiseks õppeplan, milles raamatukogunduse distsipliinidele oli järjekordselt antud üsnagi tagasihoidlik koht eesti filoloogia juures. Nii oli ring jälle täis saanud, aga 1940. aastatega võrreldes spetsialiseerumise baas miinimumini redutseeritud.

Iseseisva raamatukogunduse osakonna asendamist uue moodusega põhjendati õppeplaani saatekirjas järgmiselt: 1) sel teel on võimalik teaduskonna üldist õppekoormust esimestel kursustel vähendada, sest üldaineid saab lugeda koos; 2) rida bibliograafia (s. o. raamatukogunduse) üliõpilasi soovivad laiemaid kirjanduse kursusi; 3) puudub spetsiaalne bibliograafia kateeder ja puuduvad teadusliku kraadiga õppejõud.⁷⁹

Kui kaks esimest punkti tunduvad otsitutena, sest neid saanuks korraldada ka osakonna eksisteerimisel, siis kolmas muidugi oli tõsine ja ühtlasi otsustav. Tegelikult ju töötas raamatukogunduse osakond 1954. aastast alates ilma ühegi koosseisulise erialaõppejõuta. Osakond oli antud eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri hooldusele⁸⁰, kuid ühtki õppejõu kohta ei eraldatud. Jäi ainus võimalus — teha töö õppeülesande korras. Enamasti rakendati selleks TRÜ Pearaamatukogu töötajaid, kelledest allakirjutanul oli juba mõningaid õppetöö kogemusi varasematest aastatest. Üsna uute lektoritena alustanud need, kes 1949.—1950. a. olid ise bibliograafia kursuse lõpetanud — E. Kudu, I. Loosme, A. Kirsnel, E. Aun ja K. Sarv — ning R. Parmas. Kui õppekoormus paisus suureks, tulid appi Tartu Linna Keskraamatukogu töötajad V. Samoilov ja V. Kelve. Nii tehtavat õppetööd aitas koos hoida ühelt poolt eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri hool ja teiselt poolt õppeülesandetäitjate tihe omavaheline kontakt. Koos arutati õppeprogramme, ajajaotusplaane, eriti aga kursuse- ja diplomitööde temaatikat ning juhendamise meetodikat. Küllastati ka üksteise loenguid. Nii töötati kuni 1961. a., mil anti koosseisuline vanemõpetaja koht. 1. veebruarist tuli sellele kohale Kaljo Veskimägi⁸¹, kes oli õppinud Lenin-

⁷⁷ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 166, l. 19.

⁷⁸ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 178, l. 47.

⁷⁹ Kaust «Kateedrite esitised õppeplaanide koostamiseks», l. 72. Ajaloo-Keeleteaduskonna dekanaadis.

⁸⁰ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 125, l. 8.

⁸¹ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 197, l. 19.

gradis N. K. Krupskaja nim. Raamatukogunduse Instituudis ja seal ka aspirantuuri lõpetanud.

Uue, 1959. a. kehtestatud õppeplaani järgi võisid üliõpilased raamatukogunduses spetsialiseeruda III kursusel alates, niisiis praktiliselt 1961. a. Selleks ajaks koostatigi detailsem õppeplaani, mis kiideti teaduskonna metoodilise komisjoni poolt heaks 1961. a. juunis. Tunde anti seekord 600—700 ringis ja 4 nädalat oli praktikaega.⁸² Ei tundugi enam üllatavana, et ka selle plaani iga kujunes lühikeseks. Teda hakkas juba koostamise ajal kritiseerima K. Veskimägi. Avalduses teaduskonna õpetatud nõukogule 11. maist 1961⁸³ analüüsib ta uut õppeplaani ja leiab, et raamatukogunduse ja bibliograafia eriainete maht on selles ainult 16,5%, s. o. ligi kaks korda väiksem kui filoloogia ainetel, ülikooli lõpetajale aga antakse kvalifikatsioon «filoloog ja raamatukoguhoidja». Raamatukogunduse instituutide õppeplaanidega võrreldes on siin eriala tunde umbes kaks kolmandikku, eriainete sisu aga koguni ulatuslikum eesti ja välismaa temaatika arvel, mida instituutides ei käsitleta. Tundide arv, mis TRÜ-s vastab umbes raamatukogunduse tehnikumi kursusele, vajaks suurendamist vähemalt 300 tunni võrra. K. Veskimägi taotles raamatukogunduse osakonna taastamist.

Tulemuseks oli uus õppeplaani 1963. a. kevadel. Selles loovutati eriala ainetele 1194 tundi ja lisaks õpetati veel 248 tundi kaasaja loodusteaduste, tööstuse ja põllumajanduse aluseid ning teaduse ajalugu. Erikursuste raames nähti ette isegi raamatukogutöö mehhaniseerimine ja teadusliku informatsioonitegevuse ning informaatika kursused. Jäeti võimalus spetsialiseeruda ka lasteraamatukogudele. Raamatukogupraktikat planeeriti koguni 24 nädalat.

Üliõpilaste kontingendiks määrati statsionaarsesse osakonda 10 üliõpilast ja mittestatsionaarsesse endiselt 25.⁸⁴ Vastuvõttu alustati statsionaarses osakonnas 1963. a. sügisel. Nüüd näis jälle üle hulga aja ja juba mitmendat korda raamatukogunduse õpetamine jalad alla saavat. Ka õppejõudude kriis oli kõige hädalisemalt lahendatud, sest K. Veskimägi kaitses 6. märtsil 1964. aastal oma väitekirja eesti raamatukogude ajaloo ja talle anti pedagoogikakandidaadi kraad.

Muidugi oli õppetöö koormus märksa suurem ühe õppejõu normist, nii et endiselt kasutati ka TRÜ Teadusliku Raamatukogu töötajate abi (eespool nimetatud õppeülesande täitjatele lisaks rakendati veel H. Ruuglat). Nüüd viimaks hakkas ka ülikool ise raamatukogunduse õppejõude ette valmistama. 1961. a. avati aspirantuur, kuhu võeti Ruth Parmas.

⁸² TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 193, l. 8.

⁸³ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 224, l. 13—19.

⁸⁴ Kaugõppeosakonnas aga jäi uus plaan kehtestamata, seal jätkus õppetöö endise. 1954. aasta plaani alusel.

Nii läks töö paar aastat — raskustega küll, aga ikkagi ülesmäge. Üllatus tuli 1965. a. sügisel, kui ülikooli vastuvõtueksamid olid lõppenud. Usna äkki ja ootamatult teatati avalikkusele, et raamatukogunduse õpetamine viiakse üle Tallinna, Ed. Vilde nim. Pedagoogilise Instituudi juurde. Ja nii see toimuski — Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Kõrgema ja Keskerihariduse Komitee esimehe M. Pesti 27. augusti 1965. a. käskkirja nr. 258 põhjal.⁸⁵ «Kõrgema haridusega raamatukogunduse ja bibliograafia alase kaadri ettevalmistamise paremaks korraldamiseks», seisab käskkirjas.

Tallinna viidi üle:

1) statsionaarne osakond —

I kursusel	10	üliõpilast
II „	11	„
III „	10	„

2) kaugõppeosakond —

I kursusel	26	üliõpilast
II „	40	„
III „	26	„
IV „	25	„

Tartu ülikooli juurde jäeti ainult kaugõppeosakonna V ja VI kursus (kokku 57 üliõpilast). Nendega jätkati õppetööd õppeülesande korras. Neist lõpetas TRÜ 54 üliõpilast. Viimane üliõpilane tunnistati lõpetanuks 1968. a. juunis.

Siin lõpeb raamatukogutöötajate ja bibliograafide ulatuslikum ettevalmistamine Tartu ülikoolis.

Edaspidi valmistab ülikool siiski individuaalplaani alusel üksikuid spetsialiste, ja neid juba üsna mitme profiiliga. Nii on viimastel aastatel üks keemik spetsialiseerunud raamatute restaureerimisele, bioloog raamatuhügieenile, vene filoloog kataloogimisele ja inglise filoloog tööle käsikirjade ning haruldaste raamatutega.

Aga 1927. a. alustatud kursuse teist ülesannet — õpetada üliõpilasi iseseisvalt raamatuga töötama — täidab 1960. aastast alates järjekindlalt TRÜ Teaduslik Raamatukogu.⁸⁶

Kuigi raamatukogunduse ja bibliograafia osakonnas oli raskusi õppejõudude leidmisega ja õppeplaane sageli muudeti, ei saanud siiski kurta üliõpilaste puudust. Neid jätkus nii statsionaarse kui ka kaugõppetöö jaoks. Kuna kaugõppe osakonnas oli õppetöö 1954. aastast kuni 1967. aastani enam-vähem stabiilne mitte üksnes vastuvõtukontingendi, vaid ka õppeplaani poolest, siis kujunes TRÜ suurelt osalt raamatukogutöötajate kvalifikat-

⁸⁵ Käskkiri TRÜ rektoraadi kantseleis.

⁸⁶ Sellest lähemalt vt. K. Noodla. Bibliograafia-alaste teadmiste levitamise Eestis. — Nõukogude Eesti raamatukogundus. 3. Tln., 1968, lk. 139–141.

siooni tõstjaks. Kaugõppe esimestele kursustele tulid küll enamasti pooled üliõpilased teistelt tööaladelt, kusjuures enamik neist siirdus viimastel kursustel tööle raamatukogudesse.⁸⁷ Et töö kõrval õppimine on raske, jäi muidugi osa kaugõppeüliõpilasi aegajalt kursust kordama, kaunis suur osa aga langes lõpuks ülikoolist hoopis välja, nii et lõpetanute protsent (arvestades vastuvõttu 1961. aastani) oli 52. Võrreldes Ajaloo-Keeleteaduskonna teiste erialadega, oli bibliograafia üliõpilaste keskmine õppeedukus kõige parem. Teaduskonna lõpetas 1954.—1961. a. kõigis osakondades vastuvõetutest vaid 41 %.

Tabel 2

Kaugõppeüliõpilased raamatukogunduse erialal

Aasta	Vastu võetud I kursusele ⁸⁸	Lõpetasid ülikooli ⁸⁹
1954	25	—
1955	29	—
1956	36	—
1957	32	—
1958	—	—
1959	16	—
1960	25	13
1961	28	13
1962	25	13
1963	25	8
1964	27	2
1965	25 viidi üle Tallinna	6
1966	—	21
1967	—	32
1968	—	1
Kokku	293	109

Statsionaarsetest üliõpilastest tulid harilikult tublimad raamatukogundust õppima, kui see oli teistel baseeruv valikaine. Ka raamatukogunduse osakond ei kuulunud 1950. aastatel õppeedukuselt teaduskonna nõrgemate hulka, kuigi ei olnud ka eriti välja paistvaid üliõpilasi.⁹⁰ Püüti osa võtta kõigist üliõpilaste üritustest, ka teaduslikust tööst. UTU bibliograafiaring tegutses kahel perioodil. 1948.—1950. a. tegutsenud ring jõudis organiseerida 9 ettekandekoosolekut, peamiselt nõukogude raamatukogunduse ja bibliograafia aktuaalsemate probleemide alal. Esineti ka UTU konverentsil. Ettekanded olid aga enamikus refereerivat laadi.

⁸⁷ Detsembris 1959. a. töötas 115-st raamatukogunduse üliõpilasest erialal 77, s. o. 67%. — TRÜ arhiiv, nim. 16, sü. 89, l. 28.

⁸⁸ Andmed TRÜ kaugõppeosakonna statistilistest aruannetest.

⁸⁹ Andmed riigieksamite protokolliraamatutest.

⁹⁰ Kiitusega lõpetas ülikooli ainult üks üliõpilane — Iive Uema.

Ringi liikmed täitsid veel mitmesuguseid praktilisi ülesandeid. Nii koostati ühiselt ülikooli vene kirjanduse kursuse eksamiks vajaliku kohustusliku lektööri koondkataloog, mis hõlmas Tartu raamatukogudes leiduva materjali. Abistati ka ülikooli pearaamatukogu uudiskirjanduse väljapanekute korraldamisel.⁹¹ 1955.—1960. a. tegutsenud ring pidas samuti rea ettekandekoosolekuid. UTÜ konverentsidel esineti nüüd juba oma seksioonina, kuhu kutsuti ka külalisesinejad N. K. Krupskaja nim. Leningradi Raamatukogunduse Instituudist. Käidi omakorda esinemas Vilniuse ülikooli UTÜ konverentsil. Praktilise tööna koostati TRÜ kateedrites säilitatavate diplomitööde kartoteek (seisuga 1959. a.). Stationaarsete üliõpilaste lahkumisega ülikoolist lõppes ka bibliograafiaringi tegevus.

Tartu ülikoolis raamatukogunduse alal tehtud töö tunnistajaks on jäänud 175 diplomitööd⁹² üsnagi mitmekesise temaatikaga. Umbes veerand kõigist diplomitöödest kuulub raamatukogutöö meetodika valdkonda. Rida teemasid on pühendatud eesti raamatukogude ja bibliograafia ajaloole. Neist on valminud tõhusad tööd, mis pakuvad huvitavat materjali eesti kultuuri ajaloost (Joh. Lilienbachi, «Noor-Eesti», Eesti Kirjanduse Seltsi, «Looduse», Karl Eduard Söödi, Franz Kluge kirjastuslik tegevus, Eesti rahvaraamatukogude ajalugu erinevatel etappidel, analüütiline bibliograafia Eestis jt.). Mitmesugused bibliograafilised nimestikud moodustavad kõige suurema osa (umb. 47%) diplomitöödest. Nende hulgas on koduloobibliograafiaid (14 tööd hõlmavad Eesti NSV rajoone ja linnu) ja perioodiliste väljaannete koondsisukordi (Õpetatud Eesti Seltsi väljaannete kohta, Petrogradi töölisajaleht «Edasi» 1917—1921, «Looming» 1941—1966, «Keel ja Kirjandus», «Eesti Loodus», «Nõukogude Kool», «Kehakultuur» jt.). Erialaseid bibliograafiaid on koostatud Eesti NSV ajaloo ja meditsiinilise kirjanduse alalt. On ulatuslikke temaatilisi bibliograafiaid (Eesti üldlaulupeod, Eesti Ringhääling, isetegevuslik sõnakunst, Ülikooli Meeskoor jt.) ja teadlaste-kirjanike bibliograafiaid (A. Audova, H. Riikoja, H. Kruus, V. Alttoa, Fr. Tuglas). Omaette grupi moodustavad kollektiivi bibliograafiad EPA, TPI ja TPedI õppejõudude töödest ja TRÜ ajaloost (1919—1928). Viimastel aastatel on koostatud sisukaid töid ka lugemishuvide uurimisest (kirjanduslikud huvid, laste lugemishuvid jt.), perfokaartide kasutamisest ja teadusliku informatsiooni küsimustest (teaduslik informatsioon humanitaarteadustes, tehnilise informatsiooni korraldus tööstusettevõttes jt.).

Kultuuri ajalugu käsitlevad teemad hõlmavad enamasti pikemaid perioode, harvem kitsamaid küsimusi. 1949. ja 1950. a. kaits-

⁹¹ Bibliograafiaringi protokolliraamat TRÜ Tead. Raamatukogu käsikirjade osakonnas.

⁹² Neist enamikku säilitatakse eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedris, mõningaid Teaduslikus Raamatukogus. 21 tööd (peamiselt meetodika alalt) anti üle Ed. Vilde nim. Tallinna Pedagoogilisele Instituudile.

tud töodes on perioodid kõige pikemad, 1960. aastate töodes need aga lühenevad. Niisugust lähenemist temaatikale õigustab mõnevõrra eestikeelse raamatukogundusliku ja bibliograafia-alase kirjanduse vähesus ja lünklikkus. Kahtlemata mõjustas teemade valikut ka fakt, et kursuse- ja diplomitööde juhendajad ise ei uurinud kitsamaid probleeme, mis oleks võimaldanud üliõpilasi vastavalt suunata. Kaugõppeüliõpilaste diplomitööde teemasid esitades tuli sageli arvestada üht või teist laadi allikate kättesaadavust rajoonides. See tingiski koduloobibliograafiate ja perioodika sisuregistrite ülikülluse.

Mis puutub töodes rakendatud meetodisse, siis enamasti on see kirjeldav-analüüsiv, mida näitab juba temaatika ise. Materjali on harilikult kogutud rohkesti. Paljud tööd, eriti eesti raamatu ajaloo alalt ja temaatilised bibliograafiad on praegugi kasutatavad. Mitmed neist väärisksid isegi trükis avaldamist (näit. Õpetatud Eesti Seltsi väljaannete koondregister). Seni on avaldatud ainult V. Leegi «Tartu ülikooli arstiteaduskonnas 1892—1917 kaitstud väitekirjad» (1965) ja M. Vaheri «Eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedris kaitstud diplomitööd» (1968).

Raamatukogunduse alal on ajavahemikus 1945—1968 Tartu ülikooli lõpetanud kas raamatukogutöötaja või filoloogi-bibliograafi kvalifikatsiooniga kokku 206 inimest. Need on enamasti tööle rakendatud Eesti NSV teaduslikes ja suuremates rahvaraamatukogudes.

Tabel 3

Raamatukogunduse osakonna lõpetanud töökohtade järgi
(seisuga 1. jaan. 1969. a.)

	Arv	%
Erialal	184	89,3
Neist teaduslikes raamatukogudes	104	50,5
rahvaraamatukogudes	59	28,6
informatsiooniinseneridena	8	3,9
pedagoogide ja teaduslike töötajatena	5	2,4
Raamatukogude Inspeksioonis ja kultuuriosakondade juhatajatena	5	2,4
raamatukaubanduse alal	3	1,5
Teistel aladel	22	10,7
Neist kirjastustes	1	0,5
ajakirjanduse alal	5	2,4
pedagoogilisel alal	4	1,9
lasteaednikena	2	1,0
muudel aladel	6	2,9
puuduvad andmed	4	1,9
Kokku	206	100

Raamatukogunduse osakonna lõpetanute seast on esile kerkinud nimekaid raamatukogutöötajaid ja bibliograafe. Mõned on aastate jooksul omakorda aidanud TRÜ-s raamatukogukaadrit ette valmistada, nagu eespool näidatud, mõned on praegu Ed. Vilde

nim. Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogunduse õppejõud või Viljandi Kultuurharidustöö koolis õpetajad. Tartu Riiklikust Ülikoolist on tulnud ka vabariigi suuremate raamatukogude praegused direktorid — K. Kikas (Tallinna Polütehnilise Instituudi raamatukogu), L. Peep (TRÜ Teaduslik Raamatukogu), M. Tedremaa (Riiklik Teaduslik Meditsiiniline Raamatukogu), B. Mikk (Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu), V. Kuuspere (Eesti NSV Teaduslik Tehnikaraamatukogu), E. Kaldalu (N. V. Gogoli nim. Tartu Linna Keskraamatukogu), V. Linnasmägi (Eesti Põllumajanduse Akadeemia raamatukogu). On tulnud linna-, rajooni-, alevi- ja lasteraamatukogude juhatajaid.

*

Raamatukogunduse õpetamise nelja aastakümnet võib jagada kahte pikemasse ja oluliselt erinevasse perioodi — 1) bibliograafia (raamatukogundus) kui «ülemäärane» aine (1927—1944) ja 2) bibliograafia kui ülikooli teiste distsipliinidega enam või vähem võrdne aine (1944—1967).

Samu perioode võiks iseloomustada ka üliõpilaste iseseisvast tööst lähtudes — esimesel perioodil töötati eksamiks läbi rohkesti kirjandust, teisel toetuti peamiselt loengumaterjalile.

Esimesele perioodile on iseloomulik bibliograafia kui üld- ja eriaine koos õpetamine. Pearõhk oli oludest tingituna asetatud üldkursusele. Selle juures kannatas muidugi eriaine, sest õppetöök kasutatav tundide arv oli enam-vähem piisav üldkursuseks, kuid taunimisväärselt väike spetsialiseerumiseks. Kui aga arvesse võtta kohustuslikku kirjandust, siis on erinevus nõukogude perioodiga võrreldes mõnevõrra väiksem.

Oma sisult oli raamatukogunduse õpetamine algul juba tolleaegsele nimetusele vastavalt tublisti bibliograafilise kallakuga ja seejuures ajalukku suunduv. Alles 1954. aastast alates hakati samavõrra tähelepanu pöörama ühelt poolt raamatukogunduse distsipliinidele ja teiselt poolt bibliograafia ja raamatukogutöö kaasaegsele metodikale. Samal ajal võib täheldada kuni 1960. aastani teaduslike raamatukogude probleemide eelistamist, 1961. aastast alates aga õppetöö orienteerimist rahvaraamatukogude küsimustele. Ilmselt mõjutas õppetöö suunda rahvaraamatukogude kaadrivajaduse kasv, aga ka raamatukogunduse õppejõudude eneste sidemed ja erialane ettevalmistus.

Nõukogude perioodil takistas õppetöö normaalset kulgu õppeplaani peaaegu vahetpidamatu liikumine kasvavas või kahanevas suunas. See «lainetus» muidugi kahjustas õppetööd. Selle põhiuks oli kahtlemata raamatukogunduse vähenenud populaarsus ülikooli õppejõudude seas, aga eelkõige siiski kvalifitseeritud õppejõudude puudumine raamatukogunduse alal, mis niisamuti ei jätanud õppetööle mõju avaldamata.

Tartu ülikool on ette valmistanud vabariigile kõrgema erihari-
dusega kaadri, kes üldiselt annabki ilme tänapäeva eesti raama-
tukogundusele. Raamatukoguteadlasi-teoreetikuid ei ole Tartu
ülikoolist tulnud, küll aga oma ala tundvaid metoodikuid ja prak-
tikuid. Vististi on see tingitud asjaolust, et Tartu ülikoolis on raa-
matukogundust õpetanud enamasti inimesed praktilise töö juu-
rest. Kuigi selletõttu esines teinekord õppetöös mõningaid
puudujääke ja vahetevahel kannatas ka TRÜ Teadusliku Raama-
tukogu töö, said ometi kasu mõlemad — õppetöö muutus elulähe-
dasemaks ja konkreetsemaks, Teadusliku Raamatukogu töö aga
võitis teoreetiliste põhjenduste ja üldistuste poolest.

Võrreldes Nõukogude Liidu teiste kõrgemate raamatukogun-
duse õppeasutuste tööga näis TRÜ-s tehtav — kui otsustada kir-
janduse ja isiklike kontaktide järgi — raamatukogude vajadus-
tele lähedasem ja andis laiemat kultuuriloolise ettevalmistuse.
Seda kinnitavad ka tähelepanekud raamatukogude praktilises
töös.

Ülevaadet lõpetades olgu ühtlasi märgitud, et Tartu Riiklik
Ülikool on ainuke ülikool Nõukogude Liidus, kus raamatukogun-
dust on õpetatud nii pidevalt ja pikka aega.

О ПРЕПОДАВАНИИ БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ В ТАРТУСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ (1927—1967)

К. Ноодла

Резюме

Преподавание библиотековедения в Тартуском университете рассматривается по двум периодам, которые существенно отличаются друг от друга по объему и содержанию предмета, внутри-университетскому положению и количеству студентов.

В первый период (с 1 семестра 1927 г. до конца немецко-фашистской оккупации в 1944 г.) курс был факультативным, состоял из общего курса и просеминара и продолжался только два семестра. Причем для экзамена необходимо было дополнительно проработать много литературы. Курс выполнял две функции: 1) научить студентов пользоваться библиотекой и библиографией, 2) подготовить библиотечных работников. Основной была первая функция. Количество студентов было невелико. Выпускной экзамен сдавали в среднем ежегодно 3—5 студентов. Курс преподавал заведующий библиотекой Тартуского университета Фридрих Пуксоо, который и был инициатором введения курса библиотековедения.

Во второй период (начиная с восстановления советской власти в Эстонии до 1967 г.), когда библиотековедение препо-

давалось как специальная дисциплина, библиотековедение было более-менее уравнено с другими дисциплинами и давало выпускнику квалификацию библиотечного работника. Этот период характеризуется частыми изменениями учебных планов. Так библиотековедение попеременно считалось то самостоятельной дисциплиной, которую преподавали начиная с первого курса, то выборочной дисциплиной, опирающейся на какую-либо основную дисциплину историко-филологического факультета. Контингент принимаемых студентов тоже колебался. Наиболее стабильной учебная работа была на заочном отделении, начиная с 1954 г.

Учебная работа велась с учетом подготовки работников для научных библиотек. Преподавателями в разное время были Х. Йохани, К. Вескимяги и сотрудники Научной библиотеки Тартуского государственного университета.

В дипломных работах студентов нашли отражение методика библиотечной работы, история эстонской книги, эстонских библиотек и библиографии. Составлен ряд библиографических указателей — краеведческие библиографии, сводные указатели содержания периодических изданий, специальные и тематические библиографии и библиографии ученых.

89% выпускников университета в 1969 г. работало по своей специальности.

В 1965 г. отделение библиотековедения было переведено в Таллинский педагогический институт им. Э. Вильде, причем двум последним курсам была предоставлена возможность закончить курс обучения в течение 1966—1967 гг. при Тартуском университете. Преподавание библиографии как общего предмета в Тартуском университете продолжается и поныне. С 1960 г. Научная библиотека ТГУ систематически проводит библиотечно-библиографические занятия со всеми студентами стационарного отделения. По индивидуальным программам ведется обучение отдельных студентов, из которых готовят библиотечных работников с узкой специализацией в какой-либо отрасли знания.

DER UNTERRICHT DER BIBLIOTHEKSWISSENSCHAFT AN DER UNIVERSITÄT TARTU 1927—1967

K. Noodla

Zusammenfassung

Der Unterricht der Bibliothekswissenschaft an der Universität Tartu wird in zwei Perioden verfolgt, die sich voneinander beträchtlich durch Umfang, Inhalt, Lage an der Universität und Studentenzahl unterscheiden.

Während der ersten Periode — von dem I. Semester 1927, dem Anfang des Unterrichts an bis zum Ende der faschistischen Okku-

pation 1944, war der Kursus fakultativ, dauerte nur 2 Semester und bestand aus dem allgemeinen Kursus und einem Proseminar. Dabei hatte man wohl für die Prüfung eine ganze Menge von Literatur durcharbeiten. Der Kursus erfüllte 2 Aufgaben: 1) den Studenten die Benutzung der Bibliothek und der Bibliographie beizubringen, 2) Bibliotheksarbeiter vorzubereiten. Die erste Richtung war vorherrschend. Die Zahl der Studenten war gering. Jährlich bestanden durchschnittlich 3—5 Studenten die Abschlußprüfung. Den Kursus betreute als Lehrbeauftragter der Leiter der Universitätsbibliothek Friedrich Puksoo, der zugleich der Initiator des Unterrichts war.

In der zweiten Periode — von der Wiedererrichtung der Sowjetmacht in Estland bis zur Liquidierung des Unterrichts der Bibliothekswissenschaft als Spezialfach an der Universität Tartu im Jahre 1967 — war die Bibliothekswissenschaft anderen Fächern gleichgestellt, und die Absolventen erhielten die Qualifikation des Bibliothekars. Charakteristisch für diese Periode waren jedoch die häufigen Veränderungen in den Lehrplänen. So war die Bibliothekswissenschaft abwechselnd vom ersten Studienplan an einmal eine selbständige Fachrichtung, dann wieder ein Wahlfach, das sich auf eine Grunddisziplin der Historisch-Philologischen Fakultät stützte. Das Aufnahmekontingent der Studenten war nach Jahren unterschiedlich. Am stabilsten war der Unterricht seit 1954 in der Fernabteilung.

Der Unterricht richtete sich hauptsächlich nach den Bedürfnissen wissenschaftlicher Bibliotheken. Als Lehrkräfte wirkten H. Johani, A. Veskimägi und Mitarbeiter der Wissenschaftlichen Bibliothek der Universität Tartu.

In den Diplomarbeiten der Studenten sind Fragen der Methodik der Bibliotheksarbeit, der Geschichte des Buches und der Bibliographie Estlands behandelt worden. Man hat bibliographische Verzeichnisse zusammengestellt — Bibliographien der Heimatkunde, Sammelverzeichnisse von periodischen Schriften, thematische und Fachbibliographien sowie Biobibliographien zu Wissenschaftlern.

Von den Absolventen arbeiteten im Jahre 1969 auf ihrem Fachgebiet 89%.

1965 wurde die Fachrichtung Bibliothekswissenschaft an das Pädagogische Eduard-Vilde-Institut zu Tallinn überführt, wobei die zwei letzten Lehrjahre ihr Studium an der Tartuer Universität 1966—1967 zu Ende führen konnten. An der Universität Tartu wird Bibliographie als allgemeines Lehrfach für alle Direktstudenten auch weiterhin gelehrt. Nach individuellen Programmen werden auch einige Bibliotheksarbeiter, Spezialisten von verschiedenem Profil vorbereitet.